

Sananvapaus oikeutena ja mahdollisuutena

Timo Kuronen

10.9.1997

Julkisen viestinnän viihteellistyminen, viestintävälineiden keskittyminen, yhteiskunnallisen kritiikin torjuminen ja keskustelun suoranaisten estäminen ovat oireita suomalaisen julkisuuden ongelmallisesta tilasta. Yksittäisiä todisteita tästä tilasta on loputtomiin. TV:n katsojat muistavat hyvin, miten pääministeri lähes hysteerisessä tilassa esti uhkailemalla suurimman oppositiopuolueen puheenjohtajan esiintymisen. Suojelupoliisi pitää ns. kettutyttöjen toimintaa ja pienen EU-vastaisen liikkeen olemassaoloa merkittävinä yhteiskunnallisina uhkatekijöinä. Monia muita voisi luetella.

Ian Culpitt toteaa kirjassaan *Welfare and Citizenship* (1992), että hyvinvointivaltion tulevaisuutta koskeneesta keskustelusta on vaikea päätellä kummat ovat olleet lopputuloksen kannalta vahingollisempia: puolustajat vai vastustajat. Culpittin mukaan puolustajat edustavat hallintokoneistoa, joka ei itse hyvinvointivaltiosta ole koskaan ollut kiinnostunut. He ovat halunneet vain hyvin palkattuja työpaikkoja. Ne jotka hyvinvointivaltion palveluja todella tarvitsisivat, eivät pysty esittämään uskottavia argumentteja. Tätä näkökulmaa voidaan soveltaa myös sananvapautta ja demokratiaa koskevan keskustelun arvioimiseen. Jos sananvapaus tai demokratia olisivat vakavasti uhattuina, emme mekään, tavalliset Suomen kansalaiset, pystyisi niitä puolustamaan.

1 Sananvapaus oikeutena

Sananvapaustoimikunta jätti mietintönsä (KM 1997:3) helmikuussa 1997. Mietinnössä ehdotetaan joukkoviestintää koskevien säännösten kokoamista yhteen lakiin ja tehdään ehdotus uudeksi sananvapauslaiksi. Lakia tulnaisiin soveltamaan kaikkeen kotimaiseen julkaisu- ja ohjelmatoimintaan tallennus-, julkaisu- tai jakelutekniikasta riippumatta. Uusi laki tulisi siis koskemaan myös tietoverkkojen välityksellä tapahtuvaa viestintää.

Lakiluonnos täyttää kaikki keskeisimmät sille asetetut tavoitteet. Joitakin yksityiskohtia tullaan ennen lain säätämistä muuttamaan mutta mitään oleellisia muutoksia ei tultane tekemään. Tarpeelliset muutokset koskevat esimerkiksi ohjelmatoiminnan tarkempaa määrittelyä (telekokoukset eivät ole ohjelmatoimintaa) ja tietoverkoissa levitettävän aineiston arkistointia mahdollisten oikeustoimien varalta. Nämä ovat kuitenkin yksityiskohtia, jotka eivät muuta lain yleisluonnetta merkittäväällä tavalla.

Uuden lain yleisluonteesta voidaan sen sijaan tehdä paljon vakavampia huomautuksia.¹ Ehdotettu laki on ensinnäkin hyvin järjestelmä- ja mediakeskeinen. Se ei juurikaan ota huomioon sitä, että sananvapauden varsinainen subjekti on kansalainen eikä esimerkiksi julkaisija, mainostaja tai poliittisin perustein valittu hallintoneuvosto.

Hallitusmuodon 10 §:n 1 momentin (969/1995) mukaan jokaisella on sananvapaus. Sananvapauteen sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä. Tarkempia säännöksiä sananvapauden käyttämisestä annetaan lailla.

Hallitusmuoto kiinnittää siis huomion kansalaisen sananvapauteen: *jokaisella on oikeus* julkistaa ja vastaanottaa tietoja ja mielipiteitä. Hallitusmuodon lakivarauksen mukaisesti säädettäväksi ehdotettu laki jättää kuitenkin nämä kansalaisen oikeudet kokonaan sivuun. Se keskittyy sääntelemään julkaisijan toimintaa. Kuten mietinnössä sanotaan, sananvapauden ”käyttämistä koskevia sääntöjä voidaan luonnehtia lähinnä järjestysmääräyksiksi ja niitä ehdotetaan annettavaksi pääasiassa julkaisu- ja ohjelmatoiminnan harjoittamista varten” (KM 1997:3, s. 87).

---

¹Näin on tehtykin mm. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen 15.5.1997 päivätyssä, mietinnöstä antamassa lausunnossa.

Näyttää siis siltä, että lainlaatija ei ole huolissaan siitä, pystyykö kansalainen perustuslain turvaamaa sananvapauttaan käyttämään. Lainlaatijaa kiinnostaa vain yksi nimenomainen asia: jos kansalainen onnistuu sananvapauttaan käyttämään ja jos hän tulee samalla toimineeksi lainvastaisella tavalla, sananvapauslailla halutaan varmistaa, että teko on mahdollisimman helposti jälkikäteen selvitettävissä ja toteen näytettävissä. Yleisellä tasolla lain mielenkiinto rajoittuu juuri tähän. Laista ei löydy turvaa, jos kansalainen ei ponnisteluitaan huolimatta saa mielipidettään julkisuuteen minkään viestintävälineen kautta.

Hallitusmuodon ja sananvapauslain näkökulmien eroa voidaan havainnollistaa WWW:n (World Wide Web) avulla. Hallitusmuoto turvaa sananvapauden periaatteellisen oikeuden – myös WWW:n tapaisien palvelujen käytössä. Sananvapauslaki ei kuitenkaan konkretisoi tätä oikeutta sellaisella tavalla, että WWW:n hyödyntäminen (sananvapauden harjoittamisen tarkoituksessa) olisi mahdollista myös käytännössä. Useimmat työikäiset kansalaiset käyttävät WWW-palveluja työpaikallaan. Käytettävät tietokoneet ovat työnantajan omaisuutta ja niiden käytöstä päättäminen kuuluu työnjohto-oikeuden (direktio-oikeus) piiriin. Työnantaja voi halutessaan kieltää WWW:n käytön kokonaan tai antaa miten tarkat ohjeet tahansa niiden tekstien sisällöstä ja luonteesta, joiden jakelu sallitaan. Riippumatta rajoitusten luonteesta ja tarkkuudesta, kyse ei ole sananvapauden rajoittamisesta lain tarkoittamassa mielessä (Kuronen 1997).

Kansalainen voi luonnollisesti käyttää kotiinsa hankkimiaan laitteita mihin tarkoitukseen tahansa ja harjoittaa tällä tavoin sananvapauttaan haluamassaan laajuudessa. Tämä lähestymistapa rajaa kuitenkin sananvapauden harjoittamisen mahdollisuutta merkittäväällä tavalla. Sananvapaus olisi sidoksissa varallisuuteen ja tekniseen taitavuuteen. Se ei kuitenkaan ole sananvapauden periaatteiden mukaista. Vielä vakavampi tämä kysymys on painettavien julkaisujen osalta. On täysin kohtuutonta edellyttää, että kansalaisen täytyy perustaa kirjapaino tai lehtiyhtiö saadakseen mielipiteitään julkisuuteen.

2 Materiaaliset edellytykset

Tästä päästään luontevasti toiseen sananvapauslain yleistä luonnetta koskevaan huomautukseen, joka liittyy meneillään olevan aikakauden

olemukseen. Suomi on muuttunut tai piakkoin muuttumassa tietoyhteiskunnaksi (oikeampi termi olisi informaatioyhteiskunta). Sananvapauden mahdollisuudet ja tarpeet tietoyhteiskunnassa ovat kokonaan toisenlaiset kuin maatalousvaltaisessa tai teollisessa yhteiskunnassa. Tietoyhteiskunnassa voitaisiin ajatella niin, että jokaisella kansalaisella tulee olla tosiasiallinen mahdollisuus sananvapauden harjoittamiseen ja (tieto)yhteiskunnan on turvattava siinä tarvittavat tiedolliset ja materiaaliset edellytykset. Lähestymistapaa voidaan perustella demokratian kehittämisen (Keane 1991) ohella riskiyhteiskuntaan liittyvillä näkökohdilla (Beck 1992).

Sananvapauden harjoittamisen materiaalisia edellytyksiä voidaan tarkastella erikseen kansalaisten ja instituutioiden kannalta. Jokaiselle kansalaiselle tulee järjestää mahdollisuus henkilökohtaiseen kotisivuun WWW:ssä ja varata henkilökohtainen sähköpostiosoite. Kaikki eivät tulisi näitä palveluja hyödyntämään ja hyvin monilla ne ovat jo käytössä. Yhteiskunnalle aiheutuvat lisäkustannukset jäisivät sen vuoksi kohtuullisiksi. Kotisivujen käyttöön saattaisi liittyä tilankäyttöä koskevia rajoituksia. Kummankin osalta arkistointi saattaisi aluksi olla hyvin puutteellista. Käyttöön saattaisi liittyä myös pieni vuosimaksu. Kaiken kaikkiaan pelisäännöt voisivat muotoutua eri osapuolten kannalta kohtuullisiksi kokemusten karttuessa.

Tietoyhteiskunnan kehittämisen kannalta tärkeimmät institutiot ovat kirjastot ja koulut. Valtiovalta on päättänyt, että kummatkin liitetään Internet-verkkoon ja laitehankinnoissa avustetaan erillisten määrärahojen turvin. Nämä ovat periaatteessa oikean suuntaisia päätöksiä, jotka kuitenkin aiheuttavat myös ongelmia. Opetusministeriö avustaa joitakin kirjastoja ja kouluja verkkoyhteyksien hankkimisessa. Suurin osa liittymiskustannuksista ja kaikki käyttökustannukset jäävät kuitenkin lopulta kuntien maksettavaksi. Jos ja kun Suomi on muuttumassa tietoyhteiskunnaksi, valtiovallan tulisi järjestää kaikille kirjastoille ja kouluille pääsy tietoverkkoon ilman lisäkustannuksia. Valtiovalta tai maakuntaliitot voisivat toimia liittymien tilaajina ja ne hoitaisivat neuvottelut teleoperaattoreiden kanssa. Tietoverkon infrastruktuurin tulisi olla samalla tavoin kirjastojen ja koulujen käytettävissä kuin maantiet ja rautatiet.

Kirjastoihin ja kouluihin on hankittu ja hankitaan lyhyen ajan kuluessa suuri määrä mikrotietokoneita, jotka varustetaan monipuolisella ohjelmistolla. Nämä ohjelmistot vanhenevat vuoden kuluessa ja laitteet viimeistään kolmessa vuodessa. Tämän jälkeen hankinta-

kierros on alettava alusta. Jos valtiovalta ei osallistu ohjelmistojen ja laitteiden jatkuvaan uusimiseen, vaarana on, että köyhimmät kunnat alkavat supistaa laitteiden määrää. Valtiovallan tuella täytyisi vähintäänkin luoda vaihtoehtoisia laitestrategioita erilaisten käyttäjryhmien tarpeisiin. Hyvän vaihtoehdon tarjoaa verkkotietokoneiden käyttö. Kyseisiä laitteita voitaisiin valmistaa myös Suomessa, jos niin päätettäisiin tehdä. Kritiikitön, nopeasti vanhenevien mikrotietokoneiden ostaminen on erityisesti kirjastojen kannalta huono ratkaisu.

3 Sananvapauden rajat

Sananvapauden ja tietoverkkojen keskinäissuhteen ydinongelmiin päästään suorimmin käsiksi, kun kysytään, olisiko Holokaust ollut estettävissä, jos Saksan juutalaisilla olisi ollut Internet käytössään 1930-luvulla. Täsmällisen vastauksen antaminen tähän kontrafaktuaaliseen kysymykseen on tietenkin mahdotonta ja johtaisi muutoinkin perusteettomaan spekulointiin. Kysymys on kuitenkin myöhempien tapahtumien valossa täysin relevantti. Tiananmenin aukiolla kiinalaiset opiskelijat sanoivat ulkomaisten TV-yhtiöiden kameramiehille, että tankit pysyvät loitolla niin kauan kuin kamerat ovat käynnissä. Laaja kansainvälinen julkisuus on siten tärkeä näkökohta, kun keskustellaan kaikkein vakavimmista yhteiskunnallisista ongelmista.

Holokaustin ajasta on kulunut lähes 60 vuotta. Euroopassa käydään edelleenkin laajempia tai suppeampia sotia ja ihmisiä tapetaan uskonnollisin, poliittisin, etnisin ja taloudellisin perustein ilman että loppua olisi näkyvissä. Koveneva kansainvälinen, taloudellinen kilpailu on ajanut ihmiset ja instituutiot sietokyvyn rajoille. Silti valtiovalta, liike-elämä ja tutkijoiden eliitti kuvittelee ratkaisevansa kilpailuvyng ongelmat kilpailua entisestään koventamalla. Seurauksena on ollut massiivinen työttömyys ja talouden rajut heilahtelut, jotka yhdessä ovat vieneet sadat tuhannet ihmiset köyhyyteen ja ahdinkoon.² Suomessa ainoana länsimaana tuloerot miesten ja naisten välillä lisääntyvät. Epätyypilliset työajat, joita on mainostettu työelämän uudistumisen tervetulleena ilmiönä, ovat keskittyneet naisvaltaisille matalapalkka-aloille.

---

²Presidentti Kekkonen aikana Suomen poliittinen eliitti olisi pitänyt kansallisenä häpeänä sellaisia ilmiöitä kuin leipäjonot ja EU:n ruoka-apu. Tämän päivän poliittinen eliitti joko kokonaan kieltää ongelmien olemassaolon tai kääntää niille kyynisesti selkänsä.

Suomalaisessa yhteiskunnassa ei tietenkään ole meneillään mitään Holokaustiin verrattavaa ääri-ilmiötä. Meillä on kuitenkin suuria ongelmia, joiden synnyn ja kasvun logiikka muistuttaa sosiologisessa mielessä kovasti Holokaustia (Holokaustin sosiologiasta ks. Bauman 1991). Joukkotyöttömyys on niistä pahin mutta ei ainoa. Sananvapaus ja siihen läheisesti kytkeytyvä tiedon vapaus ovat välttämättömiä edellytyksiä tämän tapaisten ongelmien tunnistamiselle, käsittelemiselle ja ratkaisuyrityksille. Sananvapaus ja tiedon vapaus eivät kuitenkaan riitä, tarvitaan muutakin. Tarvitaan sellaisia ihmisiä ja sellaisia ihmisten muodostamia yhteisöjä, jotka uskaltavat sananvapautta käyttää ja jotka tottuvat siihen ajatukseen, että sananvapaus on itsestäänselvä kansalaisten oikeus, jota käytetään vaikeissakin tilanteissa valtiovallan tai johtavan poliittisen eliitin mahdollisista vastaväitteistä välittämättä.

Ennen kuin sananvapauttaan käyttävän ihmisen lähempään tarkasteluun mennään, on tarpeen ryhmitellä keskustelunaiheita ja tarkastella niiden virittämää tilaa suhteessa sananvapauslain tarjoamiin mahdollisuuksiin. Yhteiskunnallisen keskustelun aiheet voidaan lain kannalta jakaa kolmeen ryhmään: (1) epärelevantit aiheet, (2) lain virittämän tilan täyttävät aiheet ja (3) lain virittämää tilaa laajentavat aiheet.

(1) Arkipäivän tavanomaista sosiaalista keskustelua (vrt. ank-kalauman ääntely, jossa suoranaista informaatiota vaihdetaan hyvin vähän – kyse on pikemminkin lauman-koossapysymis-ääntelystä) voidaan käydä ilman lakia sananvapaudesta. Useimmissa maissa on mahdollista keskustella julkisuudessa – mutatis mutandis – sen kaltaisista ongelmista kuin alkoholivero tai bensiinin hinta ilman lain tarjoamaa suojaa.

(2) Lain soveltamisen kannalta relevantteja keskustelunaiheita ovat kaikki sellaiset, joista ei voitaisi puhua, jos lakia ei olisi olemassa. Jos tällaisista aiheista yritettäisiin keskustella ilman sananvapauslakia, joko valtiovalta tai jokin muu taho (esimerkiksi kirkko) estäisi keskustelun ennakkosensuurin avulla. Tällaisista aiheista keskustelemisen voidaan sanoa virittävän lain kattaman tilan.

Tämän ryhmän ongelmat voidaan jakaa triviaaleihin ja ei-triviaaleihin. Esimerkkejä triviaaleista aiheista ovat tasavallan presidentin inkontinenssi-ongelma ja hänen kävelytyylinsä kuvaileminen pejoratiivisessa tarkoituksessa. Esimerkkejä ei-triviaaleista aiheista ovat

kettutyttöjen toiminnan pohtiminen myönteiseen sävyyn yhteiskuntamoraalin elpymisen näkökulmasta tai EU-vastustajien keskustelun tukeminen. Kummankin ei-triviaalin esimerkin taustalla on julkisuuteen vuotanut suojelupoliisin osoittama mielenkiinto kyseisiin ilmiöihin.

(3) Kolmannen ryhmän muodostavat sellaiset keskusteluaiheet, joiden käsitteleminen on omiaan laajentamaan lain virittämää tilaa. Jos metaforisesti ajateltaisiin, että sananvapauslain virittämä tila koostuu suorakaiteen muotoisesta harjateltasta, kolmannen ryhmän aiheet joko siirtävät nurkkakeppejä loitommalle tai nostavat harjan korkeammalle. Ne ovat aiheita, joiden käsittelemistä sananvapauslain tavanomainen tulkinta ei oikeastaan pidä luvallisena mutta joiden käsitteleminen jännittyneen yhteiskunnallisen ilmapiirin takia kuitenkin joudutaan sallimaan ja tämä salliminen johtaa vähitellen kyseisten aiheiden liukumiseen kakkosryhmän piiriin.

Kolmannen ryhmän esimerkkien pohtiminen julkisuudessa saattaa jo sinällään olla omiaan laajentamaan sananvapauslain virittämää tilaan. Kohtalaisen kiistattomaksi esimerkiksi voidaan ottaa pääministerin toiminnan (Suomen tiiviimpi liittäminen Saksan talouteen ja yhteistyön mahdollinen tiivistäminen Saksan armeijan kanssa) käsittely julkisuudessa siinä hengessä, että onko pääministeri ylittänyt kansallisten etujen rajat samassa mielessä kuin presidentti Kekkonen on väitetty tehneen suhteessa Neuvostoliittoon ja sen kommunistiseen puolueeseen. Siitä periaatteellisesta mahdollisuudesta, että pääministeri on syylistynyt Saksa-intoilussaan kansallisten etujen vastaiseen toimintaan, saattaisi olla tarpeen puhua julkisuudessa. Puhuminen kiinnittäisi kuitenkin välittömästi suojelupoliisin ja mahdollisesti muidenkin viranomaistahojen huomiota. Tämä keskustelu olisi kuitenkin luonteeltaan selvästi sellaista, että se jatkuessaan laajentaisi niiden keskusteluaiheiden piiriä, jotka sananvapauden nojalla ovat hyväksyttäviä ja luvallisia.

4 Sananvapaus sanomisen tarpeena

Sananvapaudella, kuten kaikilla eettisillä ja juridisilla normeilla, on kahtalainen luonne. Sitä noudatetaan ja hyödynnetään yhtäältä tapasovinnaisuuden (vrt. Hegelin *Sittlichkeit*) puitteissa ilman tietoista

kytkentää normin muodolliseen oikeuttamiseen. Toisaalta se on eksplikoitavissa myös muodollisena normina, jonka oikeuttamista useimmat järkevät ihmiset pitävät perusteltuna ja ymmärrettävänä (normien kahtalaisesta luonteesta ks. *Between Facts and Norms* Habermas 1996). Sananvapaudella on siis sekä tosiasiallinen luonne (Habermasin käyttämä käsite on *Faktizität*) että samalla normatiivinen luonne (*Geltung*).

Sananvapauden kahtalaisen luonteen voidaan ajatella heijastelevan sen harjoittamisen pitkittäis- ja poikkileikkausta. Sananvapaus reflektioimattomana julkisen keskustelun käytäntönä on jotain sellaista, johon ihminen vähitellen kasvaa yksilökehityksen ja elämäkokemusten myötä (tätä tarkoittaa metaforinen ilmaisu pitkittäisleikkauks). Ihminen toisin sanoen syntyy yhteiskuntaan, jossa sananvapaudella on jo vakiintuneet muodot ja jossa ihminen vähitellen oppii käyttämään sananvapauttaan ja tunnistamaan siihen kuuluvien oikeuksien hyödyntämisen rajat (todellisuuden sosiaalisesta rakentumisesta ks. Berger & Luckmann 1994).

Pitkittäisleikkauksen jännitteinen kaari tulee esille intertekstuaalisessa muodossa esimerkiksi niin, että tutkija kommentoimalla ja korjaamalla omia aikaisempia tekstejään ottaa yhtäällä mittaa omasta aikaisemmasta itsestään. Samalla hän toisaalla testaa sananvapauden mahdollisesti muuttuneita rajoja. Intertekstuaalisuus kirjoittajan omien tekstien välillä esiintyy tietysti triviaalissa mielessä ajatusten muuttumisena ja kehittymisenä. Ei-triviaaliksi tämä intertekstuaalisuus muuttuu silloin, kun aikaisemmin esitetyt kannanotot ovat törmänneet sananvapauden rajoituksiin ja myöhemmissä kirjoituksiinsa tutkija palaa aikaisemmin esittämiinsä näkökohtiin entistä huolellisemmin muotoiltujen argumenttien pohjalta. Näissä myöhemmissä näkökohdissa kyse ei ole pelkästään argumentaation loogisesta paranisestä, kyse on samalla tutkijan itsensä muuttumisesta.

Sananvapauden poikkileikkauksellisessa, jonakin (historiallisena) ajankohtana tapahtuvassa hyödyntämisessä astuu normatiivinen validisuus kuvaan mukaan. Sananvapaus ilmenee käytännössä ajankohtaisena, yhteiskunnallisena julkisena keskusteluna, jossa *ilmaistaan, julkistetaan ja vastaanotetaan tietoja ja mielipiteitä* – erityisesti sellaisia tietoja ja mielipiteitä, jotka ovat sananvapauslain kannalta relevantteja, edellä määrittelemässäni merkityksessä. Poikkileikkauksellisuus liittyy tietojen ja mielipiteiden vaihtoon toisten keskusteluun osallistuvien kanssa. Mielipiteiden vaihtoon liittyy diskurssin

etenemisen mielessä aina ajatus lisäperustelujen esittämisestä mielipiteissä esitettyjen näkökohtien tueksi. Perusteluja ei esitetä siksi, että esittäjä tarvitsisi niitä itse. Ei myöskään ensisijaisesti siksi, että esittäjän omat näkemykset kirkastuisivat lisäperustelujen esittämisen myötä. Lisäperustelut esitetään siksi, että keskustelukumppani voisi saada riittävän tarkan selon esitetystä mielipiteestä ja sen perusteista.

Julkisessa keskustelussa esitettäviä tietoja ja mielipiteitä voidaan analysoida yleiskuvan saamisen tarkoituksessa diskurssianalyysin keinoin. Niitä voidaan tarkastella poliittisen retoriikan keinoin julkisen tilan luomisena tai mahdollisena poliittisena emansipaationa (Palonen & Summa 1996). Niitä voidaan analysoida myös Habermasin tapaan puheaktiteorian käsitteiden avulla. Habermas on kommunikatiivisen toiminnan teoriassaan (1986) ja diskurssietiikassaan (1992) tarkastellut keskustelua puheakteina ja erityisesti puheakteissa esitettävien kielellisten lausumien validisuutta (validity claims). Sananvapauden harjoittamisen kannalta relevanttien tietojen ja mielipiteiden julkinen esittäminen on väistämättä hyvin tiiviisti sidoksissa validisuutta koskevien oletusten ja vaatimusten kanssa.

Näiden pitkittäis- ja poikittaisleikkauksiksi kutsumieni näkökulmien yhdistämisellä päästään käsiksi siihen faktisiteetin ja validiteetin jännitteiseen leikkauspisteeseen, jossa julkinen ihminen ylläpitää ja uusintaa sananvapauden haurasta tilaa. Yksilökehityksensä myötä ihminen omaksuu ajatuksen sananvapaudesta itsestäänselvänä, reflektioimattomana, ihmisenä olemiseen kuuluvana tärkeänä oikeutena. Vain tällä tavoin hän oppii huomaamattaan sitä käyttämään ja tottuu samalla siihen ajatukseen että sanavapautta voi ja sitä tulee käyttää sosiaalisesti ja yhteiskunnallisesti vaikeissakin tilanteissa. Niissä tilanteissa esitettävät tiedot ja mielipiteet joutuvat erityisen kriittisen tarkastelun kohteeksi ja niitä saattaa joutua puolustamaan monin erilaisin perusteluin.

5 Honneth ja Habermas

Sananvapaus on ihmisen yhteisöllinen oikeus, jonka hyödyntämisen tarve kehittyy yksilökehityksen myötä. Tältä kannalta katsottuna sitä voidaan luontevasti tarkastella Honnethin *The Struggle for Recognition* (1996) kirjan teemojen valossa. Honneth käsittelee siinä Hegelin

nuoruuden aikaisten töiden (Jenan käsikirjoitukset vuosilta 1802–06) ja G. H. Meadin töiden pohjalta ihmisen yksilökehitykselle välttämättömiä tunnustuksen saamisen muotoja.

Kamppailu tunnustuksesta (tunnustetuksi tulemisesta) on erilaisissa yksinkertaisissa muodoissaan esiintynyt eri filosofien teksteissä jo kohta kolmen vuosituhannen ajan. Vasta Hegelin ajattelussa se saa nykyaikaisen ja riittävän monitahoisen muotoilun. Hegel kuitenkin pohtii tätä kysymystä vain lyhyen ajan ja jättää kehittytyön pahasti kesken. Hedelmällinen ajatuskulku hautautuu raskaan historianfilosofisen tuotannon alle. Honneth ja eräät muut (varsinkin saksalaiset) filosofit ovat elvyttäneet Hegelin tärkeän pohjatyön ja liittäneet siihen uudemman filosofian ja sosiaalipsykologian saavutuksia.

Hegelin tärkeimpänä tavoitteena oli kehittää sellainen moraalifilosofinen kokonaisuus, joka liittäisi Antiikin kaupunkivaltioiden yhteisöllisyyden ja modernin ajan yksilöllisen vapauden yhteen siten, että Kantin moraalifilosofian abstrakti järjen velvoite (kategorinen imperatiivi) voitaisiin korvata luontevalla yksilökehitystä koskevalla tulkinalla (ks. Taylor 1979, s. 1–14). Hegel ottaa lähtökohdaksi Machiavellin ja Hobbesin ajatukset ihmisten alituisesta kamppailusta omien oikeuksiensa puolesta. Ihmiset puolustavat oikeuksiaan erityisesti silloin, kun katsovat niiden tulleen perusteettomasti loukatuksi.

Honneth tiivistää Hegelin jossakin määrin hajanaiset, Jenan luennoiksi kirjoitetuissa teksteissä olevat ajatukset yhtenäiseksi kokonaisuudeksi seuraavalla tavalla: Perheen piirissä ihminen (erityisesti lapsena) noudattaa *luonnollisen eettisyyden* (siveellisyyden, ethical life, Sittlichkeit) velvoitteita. Tuotannollisessa toiminnassaan ihminen astuu Hegelin tarkoittamaan kansalaisyhteiskuntaan, jossa hän toimii autonomisena yksilönä. Hänellä on omaisuutta, hän osallistuu tuotannolliseen toimintaan ja hän käy kauppaa. Kaikessa tässä hän edellyttää tasa-arvoista kohtelua lain nojalla. Hegeliläisen valtion tasolla siirrytään *puhtaan eettisyyden* maailmaan, jossa ihmisen erityiset ominaispiirteet pystytään sovittelemaan yhteen solidaarisella tavalla. Rakennelma on esimerkillisen dialektinen. Alkutilanteen luonnollinen eettisyys jakaantuu (diremption, Entzweiung) kansalaisyhteiskunnan kamppailuissa yhtyäkseen eettisen valtion toiminnassa dialektisesti korkeammalla tasolla (sublation, Aufhebung).

Hegelin luoma kokonaisuus on vahvasti teleologinen ja jättää monia kysymyksiä vastaamatta. Siinä sovitellaan kuitenkin luovalla ta-

valla yhteen yksilöllisen vapauden, yhteisöllisyyden ja markkinatalouden realiteettien vaatimuksia. Hegelin ajattelutapa – ainakin Honnethin ja Taylorin selväkieliseen ja järkipäiseen muotoon muuntamana – on hämmästyttävän nykyaikainen ja samalla kiehtovan monitulkintainen. Siitä on löydettävissä hedelmällisiä lähtökohtia hyvinkin monien nykyaajan yhteiskunnallisten ja filosofisten ongelmien käsittelylle ja syventämiselle. Ei ole sen vuoksi ollut mikään ihme, että Taylor on ottanut erityiseksi tehtäväkseen selvittää, mitä Hegelillä on annettavanaan tämän päivän filosofeille (Taylor 1977; Taylor 1979). Honneth jatkaa Taylorin alullepanemaa Hegelin keskeisimmän perinnön elvyttämistä entistäkin kiinnostavammalla ja kiehtovalla tavalla.

Honneth on kirjoittanut kirjansa Hegeliä koskevan ensimmäisen kolmanneksen habilitaatiotyökseen. Hän on sitten jatkanut mielenkiintoiseksi osoittautuneen ajatuskuvion kehittelyä uudemman sosiiaalipsykologian pohjalta. Honneth käyttää hyväksi erityisesti amerikkalaisen G. H. Meadin työn tuloksia.³ Honneth jakaa tunnustuksen saamisen muodot edelleenkin kolmeen luokkaan, joiden lähtökohdat ovat näkyvillä jo Hegelin töissä. Honnethin täsmentämä malli poikkeaa kuitenkin merkittäväällä tavalla Hegelin ajatusmallista. Se ei ensinnäkään ole teleologinen. Lisäksi se perustuu merkittävään sosiiaalipsykologian alalla tehtyyn empiiriseen tutkimustyöhön. Honnethin sosiologis-filosofisella tulkinnalla on siten vahva empiirinen perusta. Honneth toisin sanoen sitoo kamppailun tunnustuksesta empiirisiin tutkimuksiin todennettuihin yksilökehityksen lainalaisuuksiin. Honneth ei tarvitse mallin tueksi postuloitua teleologiaa tai Hegelin perimmäistä subjektia, henkeä (Geist).

Honnethin mallissa tunnustuksen saamisen muodot ovat yksilökehityksessä peräkkäisiä mutta myöhemmin kehittyvät muodot eivät korvaa tai tee tarpeettomaksi aikaisemmin kehittyneitä muotoja. *Itseluottamuksen* (self-confidence, Selbstvertrauen) kehitykselle on välttämätöntä varhaislapsuudessa saatava äidin tai lähimmän huoltajan antama tunnustus. Tällä tavoin syntyy itse asiassa perusta myöhemmässä elämässä muodostuville pysyville ystävyysuhteille. Tähän tunnustuksen luokkaan Honneth liittää yleisemminkin läheiset sukulaisuus-, ystävyys- ja rakkaussuhteet. *Itsekunnioituksen* (self-respect, Selbstachtung) kannalta on tärkeää, että ihminen omistavana,

³Honnethin hyvä ystävä ja keskustelukumppani Hans Joas on perehtynyt Meadin tuotantoon kirjoittamalla siitä mm. kirjan *G. H. Mead: A Contemporary Re-examination of his Thought* (1985).

työtätekevänä ja kauppaa käyvänä kansalaisena tulee kohdelluksi tasa-arvoisella tavalla muiden ihmisten keskuudessa. Mielenkiintoisin vastavuoroisen tunnustuksen muoto liittyy kuitenkin *itsearvostukseen* (self-esteem, Selbstschätzung), jossa ihminen saa arvostusta yksilönä erilaisuutensa ja yksilöllisyytensä perusteella.

Ihmisen yksilöllisyys ilmenee hänen aktiivisessa toiminnassaan (*vita activa*) monin eri tavoin. Hannah Arendtin ajattelutavan mukaan jaoteltavissa olevasta aktiivisesta toiminnasta voidaan heti sulkeistaa jonkin asteisina trivialiteetteina elämän välttämättömyyksiin liittyvä ahertaminen (*labour*) ja käyttöesineitä tuottava valmistaminen (*work*). Huomio voidaan tässä yhteydessä rajoittaa pelkästään kielelliseen ja symboliseen toimintaan (*action*) (jaottelusta tarkemmin ks. Arendt 1958). Arendtin mukaan ihmiset tarvitsevat kielellistä vuorovaikutusta juuri erilaisuutensa takia – ilmaistakseen erilaisuuttaan. Ihmisen itsearvostus liittyy yksilöllisen erilaisuuden ilmaisemiseen, joka ensisijaisesti toteutuu kielellisen vuorovaikutuksen avulla.

Kielellistä vuorovaikutusta voidaan tarkastella ilmaisujen sisällön ja niiden esittämisen tarkoitusten analysoinnin avulla. Kielellisistä ilmaisuista koostuva keskustelu voi kokonaisuudessaan tähdätä joko käytännöllisiin tavoitteisiin (*strateginen toiminta*) tai yhteisymmärryksen syntymiseen (*kommunikatiivinen toiminta*). Puheaktien teoriassa kielellisiä ilmaisuja käsitellään tekoina, joilla on jokin ennalta suunniteltu tarkoitus, *intentio* (illokutionaarinen aspekti) ja jotka aiheuttavat jonkin seuraamuksen (*perlokutionaarinen aspekti*).

Kiellisten ilmaisujen sisältöä voidaan analysoida tarkemmin ilmaisuissa esitettyjen validisuusväittämien valossa. Nämä validisuutta koskevat väittämät on täsmällisimmin esitetty Habermasin diskursiivisessä teoriassa. Habermasin mukaan kielellisissä ilmaisuissa on samanaikaisesti mukana kolme validisuusväittämää (*validity claim*). Ne koskevat totuutta (*truth*), oikeellisuutta (*rightness*) ja totuudellisuutta (*truthfulness*) (Habermas 1992, 57–62). Totuus liittyy lauseen propositionaaliseen totuuteen, oikeellisuus normatiiviseen pätevyyyteen ja totuudellisuus toiminnan johdonmukaisuuteen ja autenttisuuteen.

Validisuusväittämissä on kysymys siitä, että puhuja esittää kielellisessä ilmaisussaan totuutta tai oikeellisuutta koskevan väittämän ja varautuu samalla esittämään sille lisäperusteluja. Lausuman kuulija voi joko hyväksyä tai hylätä esitetyn väittämän. Diskurssin luonteen mukaan kuuluu, että hylättyä väittämää on on perusteltava niin kauan,

että kuulija voi muodostaa siitä hyvin perustellun oman mielipiteen (Habermasilaisen diskurssin luonteesta tarkemmin ks. Cooke 1994).

Totuutta koskevat väittämät liittyvät tosiasiatietoihin. Diskurssin etenemisen kannalta on välttämätöntä, että keskusteltavana olevan ongelman kannalta oleelliset tosiasiat todetaan eksplisiittisesti. Esimerkiksi yhteiskunnalliseen ja sosiaaliseen todellisuuteen liittyy periaatteessa ääretön määrä tosiasioita, joiden lopullinen totuus (esimerkiksi työttömyyden tarkka määrä) saattaa olla vaikeasti selvitetävissä ja monista niin sanotuista tosiasioista saatetaan keskustelijoiden kesken olla hyvin montaa mieltä. Sen vuoksi keskustelussa ei voi viitata yleensä vain johonkin tosiasioiden tilaan vaan ne on tuotava esille eksplisiittisesti, jotta osapuolilla olisi yhtenäinen näkemys siitä, miltä pohjalta keskustelua käydään.

Oikeellisuutta koskevat väittämät viittaavat laillisten tai eettisten normien olemassaoloon ja noudattamiseen. Habermasin mukaan normien totuudesta ei voida puhua samassa mielessä kuin tosiasiaväittämien totuudesta. Tosiasiaväittämän ja esimerkiksi materiaalisen todellisuuden välillä vallitsee hyvin erikoinen tilanne sikäli, että todellisuus on olemassa täysin väittämien esittäjistä ja väittämistä riippumatta. Normatiivinen todellisuus on sen sijaan yhteiskunnallista todellisuutta, johon ihmiset ovat kasvatuksen myötä sosiaalistuneet. Esimerkiksi normi ”älä tapa” on olemassa velvoittavana ja useimpien ihmisten noudattamana aivan siitä riippumatta, eksplikoidaanko se diskurssin aikana. Diskurssiin liittyy siten ääneen lausumatta suuri joukko käsiteltävänä olevan ongelman kannalta relevantteja normeja.

Totuudellisuutta koskevat väittämät liittyvät ilmaisun lausujan oman subjektiivisen maailman sisältöön ovat luonteeltaan sellaisia, että niitä ei voi lisäperustelujen avulla tehdä uskottavammiksi. Vain käyttäytymällä johdonmukaisesti selostamalla tavalla, puhuja voi osoittaa, että hänen esittämänsä lausuma on todella autenttinen.

Tunnustuksen saamisessa esitetään väitteitä, joissa kietoutuvat yhteen henkilösuhteet (läheisyys), yhteiset normit (tasa-arvo) ja henkilön autenttinen itse (ainutkertaisuus). Näissä väitteissä viitataan samanaikaisesti siihen mitä on (tulkinta niistä lukemattomista faktoista, jotka ovat relevantteja käsillä olevan keskustelun kannalta) (totuus), siihen miksi näin on ja mitä olisi oltava (tulkinta siitä, minkä normien mukaisesti toimimalla on päädytty vallitsevaan tilanteeseen ja mitä normeja on jätetty noudattamatta vaikka noudattamista pidetään oikeutettuna) (oikeellisuus) ja siihen miten esitetty

väite suhtautuu puhujan elämänsuunnitelmaan (tai telokseen) (tulkinta siitä, miten puhuja näkee elämänsä yhtenäisenä elämäntarinana ja miten keskusteltavana oleva asia liittyy tähän elämäntarinaan)⁴ (totuudellisuus).

Honnethin työ on kaiken kaikkiaan mielenkiintoisella tavalla rinnakkainen Habermasin diskurssietiikkaa koskevan työn kanssa. Honneth yhdistää Hegelin ja Meadin ajatuksia. Habermasin työ perustuu Kantin ja amerikkalaisen psykologi Lawrence Kohlbergin töihin.⁵ Habermas ja Honneth edustavat eri sukupolvia, ensiksi mainittu on syntynyt vuonna 1929, viimeksi mainittu vuonna 1949. Honneth on Habermasin seuraaja vuodesta 1996 lähtien Frankfurtin yliopiston sosiologian ja filosofian professorina. Aikaisemmin mainitussa virassa toimivat Max Horkheimer ja Theodor Adorno.

Habermasin ja Honnethin työt olisi mahdollista pitää toisistaan täysin erillään ja todeta, että ensiksi mainittu edustaa uus-kantilaisuutta, jälkimmäinen uus-hegeliläisyyttä. Hegeliläisempi ajatus on kuitenkin väittää, että Habermas ja Honneth tutkivat täsmälleen samaa ongelmaa käyttämällä kuitenkin eri tieteenaloilta peräisin olevaa käsiteapparaattia. Habermasin lähestymistapa on kielellis-analyyttinen. Hän tutkii yhteisymmärrykseen tähtäävän kommunikatiivisen toiminnan kielellisiä sisältöjä. Kielellisten käytäntöjen tutkimisen hän rajoittaa diskurssin pragmatiikkaan. Hän tutkii kielellistä käytäntöä protokollien tasolla mutta ei laajenna sitä empiirisiin psykologisosiologisiin käytäntöihin. Honneth lähestyy tätä samaa ongelma- kenttää sosiaalipsykologian todentamien käytäntöjen pohjalta, josta hän abstrahoi tunnustuksen saamista koskevan kamppailun kokonaisrakennelman. Myös Honnethin kannalta kysymys on yhteisymmärrykseen tähtäävästä toiminnasta, ei kuitenkaan enää pelkkien kielellisten ilmaisu- jen tasolla vaan keskinäisenä hyväksymisenä.

---

⁴Oman elämän näkemisestä elämäntarinana ks. MacIntyre 1985.

⁵Kohlberg on tullut tunnetuksi amerikkalaisten nuorten (poikien) moraalisen reflektiivisyyden kehitystä koskevista tutkimuksistaan. Kohlberg on kehittänyt 6-tasoisin mallin (White 1989), jota hän ja hänen ohellaan Habermas pitävät universaalisesti pätevinä. Jos toisen sukupuolen tai jonkin toisen kulttuurin edustaja ei kehity samalla tavalla amerikkalaisten keskiluokkaan kuuluvien poikien kanssa, kyseessä on osoitus moraalisen kehityksen jälkeensä jääneisyydestä. Kohlbergin tunnetuin kriitikko Carol Gilligan (1993) on osoittanut, että amerikkalaiset tytöt kehittyvät moraalisesti aivan yhtä pitkälle, tyttöjen kehityksessä painottuvat kuitenkin hoiva-eettiset näkökohdat ja moraalin kieli kehittyy toisenlaiseksi (keskustelusta tarkemmin ks. Hekman 1995 ja Tronto 1993).

6 Sanomisen etiikka

Habermasin ja Honnethin tuominen mukaan kirjoitukseen, jonka varsinaisena tarkoituksena on ollut sanoa jotain sananvapaudesta, saattaa tuntua kaukaa haetulta. Yritän sen vuoksi lopuksi osoittaa, mikä yhteys näillä asioilla on toisiinsa.

Sananvapaus hallitusmuodon tarkoittamana *oikeutena* liittyy demokratian yleisten edellytysten turvaamiseen. Siinä mielessä sananvapauden periaatteellinen turva on tärkeä. Lakien näkökulma on kuitenkin hyvin suppea. Hallitusmuoto sanoo, että jokaisella on sananvapaus – kenenkään ennakolta estämättä. Sananvapauslaki lisää siihen täsmennyksenomaisesti vain joitakin ”järjestymääräyksiä” mutta ei turvaa sananvapauden mahdollisuutta käytännössä. Lait eivät myöskään pyri luomaan tai ylläpitämään sellaista yhteiskunnallista ilmapiiriä, jossa sananvapauden harjoittamiseen kannustettaisiin.

Sananvapaus käytännön *mahdollisuutena* on kuitenkin globaalien ja kansallisten riskien uhkaamassa maailmassa sekä yksilöjen että yhteisöjen kannalta välttämätön. Pelkkä periaatteellinen oikeus ilman pelkoa valtiovallan harjoittamasta sensuurista ei ole riittävä. Ihmisten on saatava vapaasti käydä keskustelua vakavimmista yhteiskunnallisista epäkohdista. Niistä on saatava enemmän tietoja (muutenkin kuin viranomaisien hallussa olevista yleisistä asiakirjoista) ja niistä on voitava julkisuudessa esittää kriittisiä näkemyksiä. Mielenpitojen julkistaminen ei saa olla riippuvainen yksilön varallisuudesta.

Sananvapaudessa ei pohjimmiltaan ole ollenkaan kyse siitä, että demokraattisen yhteiskunnan jäsen saa ongelmatilanteen sattuessa julkisuuteen mielipiteensä. Kyse on pikemminkin siitä, että ihmisen tulee voida kasvaa sellaiseen yhteiskuntaan, jossa sananvapautta pidetään itsestäänselvänä, koska tahansa käytettävissä olevana mahdollisuutena ja jossa sitä myös käytetään. Sellaisessa yhteiskunnassa kriittistä kansalaiskeskustelua käydään koko ajan kaikista merkittävistä kysymyksistä. Keskustelua ei ennalta rajoiteta niin, että viestintävälineiden omistajat ja toimittajat valikoivat omien tarkoituspereiensä mukaisesti sekä puheenvuorojen käyttäjät että julkisuuteen pääsevät puheenvuorot. Sananvapauden periaatteet omaksuneessa yhteiskunnassa hyvin perustellut, kriittiset puheenvuorot tulevat julki.

Yksilökehityksen kannalta sananvapaus kytkeytyy läheisesti taan, jolla ihminen vähitellen oppii määrittelemään itsensä. Kyse on

tällöin ihmisen ontologiasta, eli tullaan eräässä mielessä perimmäisten kysymysten äärelle. Post-konventionaalissa maailmassa ihminen joutuu määrittelemään ontologiset kiinnekohtansa itse (White 1997). Maallistunut, nykyaikainen ihminen ei löydä kiinnekohtiaan luonnonjärjestyksestä tai uskonnollisesta, tuonpuoleisesta ilmoituksesta. Ihminen pohtii koko elämänsä ajan elämisensä sisältöä ja tavoitteita ja vähitellen luo ne kiinnekohdat (vrt. vahvat arvostukset Taylor 1985, 15-44), joiden varassa hän suunnistautuu ja arvioi tavoitteittensa toteutumista. Tällä tavoin ihminen sekä ”kirjoittaa” omaa elämänsuunnitelmaansa että toteuttaa sitä. Ihminen on oman elämändraamansa kannalta samalla kertaa sekä käsikirjoittaja että pääosan esittäjä.

Ihminen ei määrittele kuitenkaan kiinnekohtiaan tyhjiössä, irrallaan muista ihmisistä. Uudempi sosiaalipsykologia ei ole vahvistanut Kantin oletusta noumenaalisen, ajan ja paikan tuolla puolen olevan minän olemassaolosta. Ihminen, täysin päinvastoin kuin Kant oletti, on voimakkain sitein kiinnittynyt toisiin ihmisiin. Tärkeimpiä näistä ovat läheiset ihmiset, joiden tuen ja tunnustuksen varassa ihmisen suhteellinen autonomisuus kehittyy (vrt. Meadin käsite ”important others”). Ihmisen elämänpiirin laajetessa niiden ihmisten joukko, jotka vaikuttavat elämänsuunnitelman toteuttamiseen ja kiinnekohtien täsmentymiseen kasvaa ja monipuolistuu. Ihmisen elämändraamassa on siten suuri joukko muita näyttelijöitä, joista jokainen sekä kirjoittaa että näyttlee omaa draamaansa. Tämä lukuisten käsikirjoitusten yhteen sovittamisen välttämättömyys tekee ihmisen elämästä kaikilta osin epävarmuudessaan mielenkiintoisen ja haastavan. Tätä epävarmuutta voi yrittää lievittää – Hannah Arendtin sanoin – etukäteen lupauksin ja jälkikäteen anteeksipyyntöin.

Kiinnekohtien määrittelemisessä (vahvojen arvostusten luomisessa) ihminen eri ikäisenä, erilaisten pienempien tai suurempien yhteisöjen jäsenenä hakee oman itsensä rajoja ja lähteitä (vrt. Taylorin *The Sources of the Self* 1989). Ihmisenä olemisen kannalta kysymys on siis hyvin paljosta. Kommunikatiivisen ja sosiaalisen toiminnan kannalta kysymys on kuitenkin samalla hyvin yksinkertaisista asioista. Kommunikatiivisen toiminnan ytimenä, kuten Habermas on osoittanut, on ihmisen oikeus sanoa *ei* mihin tahansa validisuusväittämiin ja vaatia lisäperusteluja. Psykososiaalisen toiminnan ytimenä, kuten Honneth puolestaan on osoittanut, on ihmisen oikeus saada tunnustusta henkilönä, kansalaisena ja luovana yksilönä.

Julkisessa keskustelussa oikeus sanoa *ei* ja oikeus tunnustuksen saamiseen kohtaavat kaikkein kirkkaimmin juuri vakavimpien yhteiskunnallisten kysymysten yhteydessä. Jokaisella ihmisellä on oikeus asettaa julkisesti kyseenalaiseksi juuri kaikkein vahvimmat yhteiskunnallisten keskustelujen itsestäänselvyydet. Saksassa 1930-luvulla hyvä esimerkki tällaisista itsestäänselvyyksistä oli saksalaisen rodun ylemmyys erityisesti juutalaisiin verrattuna. Tämän päivän Suomessa tällaisia itsestäänselvyyksiä ovat automaation rajattoman kehittämisen ja siihen kytkeytyvän, pääoman rajattoman kasaamisen siunauksellisuus. Hyvin vahvalta itsestäänselvyydeltä vaikuttaa myös Suomen liittyminen EU:n rahaliittoon. *Vaikuttaa siltä, että Suomi liittyy EMU:n kolmanteen vaiheeseen tiukan paikan tullen vaikka ainoana EU-maana.*

Samalla kun kansalaiset julkisessa keskustelussa asettavat kyseenalaiseksi vallitsevia itsestäänselvyyksiä, heillä on oikeus lisäkysymysten ja uusien vastaväitteiden muodossa vaatia ja saada lisäperusteluja. Yhteiskunnallisten, koko kansakunnan tulevaisuuteen vaikuttavien ratkaisujen perusteluksi ei riitä ilmilausuttu poliittinen tahto. Lisäperustelujen on oltava Habermasin esittämässä mielessä moniperustaisia. Niissä on oltava riittävässä määrin julkilausuttuja viittauksia yhteiskunnallisen tilan tulkintaan (totuus), yhteiskunnallisten normien noudattamiseen (oikeellisuus) ja lisäksi niiden on oltava pidemmällä aikavälillä todettavissa autenttisiksi (totuudellisuus). Jälkikäteen esille tulleet seikat EU-ratkaisun ajamisessa käytettyjen julkisten perustelujen ja todellisten syiden välisestä merkittävästä ristiriidasta osoittavat, että Suomen valtiojohto on valmis rauhan oloissakin antamaan kansalle väärää tietoa tärkeistä kysymyksistä.

Oikeus sanoa *ei* ja oikeus saada lisäperusteluja eivät kuitenkaan vielä riitä. Ihmisen on Honnethin esittämän ajattelutavan mukaisesti voitava saada arvostusta julkiseen keskusteluun osallistumisensa, erilaisuutensa ja ainutkertaisuutensa ansiosta. Jos hiukan kärjistää, ihmistä on arvostettava pikemminkin siksi, että hän julkisuudessa esittää hyvin perusteltuja, kriittisiä, hallituksen kannan vastaisia näkemyksiä, eikä niinkään siksi, että hän myötäilee hallituksen kannan mukaisia, julkisen keskustelun itsestäänselvyyksiä. Sananvapauden laajentamisen ja demokratian kehittämisen kannalta luovalla tavalla esille tuotu kriittinen erimielisyys on paljon tärkeämpää kuin lattea, välinpitämätön samanmielisyys.

Sananvapaus tällä tavoin esitettynä on ihmisen perimmäisin ja kiistattomin oikeus, jonka aseman tulisi olla aivan erityisen vahva. Sananvapautta koskevan lainsäädännöllisen, poliittisen, psykososiaalisen ja materiaalisen suojan tulisi olla vahintäänkin rinnastettavissa fyysiselle koskemattomuudelle annettuun suojaan. Sananvapauslaki ehdotetussa muodossaan ei täytä likimainkaan niitä tavoitteita, jotka tältä pohjalta voitaisiin helposti muotoilla. Lakiluonnos on ikäänkuin kokonaan toisesta maailmasta.

Lähdeluettelo

- Arendt, Hannah (1989 [1958]). *The Human Condition*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Bauman, Zygmunt (1991). *Modernity and the Holocaust*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, Ulrich (1992). *Risk Society. Towards a New Modernity*. Translated by Mark Ritter. London: Sage Publications.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1994 [1966]). *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma*. Suomentanut ja toimittanut Vesa Raiskila. Jälkisanat Tapio Aittola ja Vesa Raiskila. Helsinki: Gaudeamus.
- Cooke, Maeve (1994). *Language and Reason. A Study of Habermas's Pragmatics*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Culpitt, Ian (1992). *Welfare and Citizenship. Beyond the Crisis of the Welfare State?* London: Sage Publications.
- Gilligan, Carol (1993 [1982]). *In a Different Voice. Psychological Theory and Women's Development*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Habermas, Jürgen (1986). *Theory of Communicative Action: Reason and the Rationalization of Society*. Translated by Thomas McCarthy, volume I. Cambridge: Polity Press.
- Habermas, Jürgen (1992). *Moral Consciousness and Communicative Action*. Translated by Christian Lenhardt and Shierry Weber Nicholsen. Cambridge: Polity Press.

- Habermas, Jürgen (1996). *Between Facts and Norms. Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Translated by William Rehg. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Hekman, Susan J. (1995). *Moral Voices, Moral Selves. Carol Gilligan and Feminist Moral Theory*. Cambridge: Polity Press.
- Honneth, Axel (1996). *The Struggle for Recognition. The Moral Grammar of Social Conflicts*. Translated by Joel Anderson. Cambridge: Polity Press.
- Joas, Hans (1985). *G. H. Mead. A Contemporary Re-examination of his Thought*. Cambridge: Polity Press.
- Keane, John (1991). *The Media and Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Kuronen, Timo (1997). Kotisivu Internetissä – sananvapauden ongelma? *Oikeus*, 26(1):58–68.
- MacIntyre, Alasdair (1985). *After Virtue. A Study in Moral Theory*. London: Duckworth, second edition.
- Palonen, Kari & Summa, Hilikka, toim. (1996). *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Tampere: Vastapaino.
- Taylor, Charles (1977). *Hegel*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, Charles (1979). *Hegel and Modern Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, Charles (1985). *Human Agency and Language*, volume 1 of *Philosophical Papers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, Charles (1989). *The Sources of the Self. The Making of Modern Identity*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Tronto, Joan C. (1993). *Moral Boundaries. A Political Argument for an Ethic of Care*. New York: Routledge.
- White, Stephen K. (1989). *The Recent Work of Jürgen Habermas. Reason, Justice and Modernity*. Cambridge: Cambridge University Press.

White, Stephen K. (1997). Weak ontology and liberal political reflection. *Political Theory*, 25(4):502–523.